

academic achievements, professional activity effectiveness, successful implementation of the major life goals. We also analyzed own flight research on the emotional intelligence relationship and success feeling. We fixed empirically the intrapersonal emotional intelligence relationship with a success feeling of today's youth.

Key words: success, successfulness, success feeling, forms of success, success indicators, emotional intelligence, emotions understanding, emotions managing, intrapersonal emotional intelligence, expression control.

Received July 08, 2016

Revised August 21, 2016

Accepted September 11, 2016

УДК 159.9

Н.М. Семенів

semenivnat@gmail.com

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В КОНТЕКСТІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Semeniv N.M. Theoretical and methodological aspects of ethnic tolerance in the context of interethnic interaction / N.M. Semeniv // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 34. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 494–503.

Н.М. Семенів. Теоретико-методологічні аспекти етнічної толерантності в контексті міжетнічної взаємодії. У статті розглянуто вплив етнічної толерантності на формування та розвиток міжетнічних взаємин, дослідження етнічної толерантності у практиці вивчення міжетнічних відносин.

Встановлено що об'єктом дослідження багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених є етнічна толерантність, її вплив на формування, становлення та розвиток міжетнічних взаємин, їх психологічний зміст і основні функції. Автором зроблено висновок, що сучасне суспільство потребує додаткових соціально-психологічних досліджень, щоб здійснити комплексне вивчення чинників формування етнічної толерантності, її вплив на міжетнічні взаємини, які залишаються недослідженими в цій області психології, залишаючи великі можливості для вчених-психологів.

У статті розглянуто особливості формування етнічної толерантності. Автором вказано, що структура етнічної толерантності відображає психологічні аспекти міжетнічної взаємодії особистості, які пов'язані з різними видами соціальних відносин у суспільстві. Увагу приділено характеристиці етнічної толерантності та практичним її дослідженням у галузі наукових знань соціальної психології.

Зроблено висновок, що існує необхідність розробки системи раннього прогнозування конфліктних ситуацій і моделі виникнення і поширення етнічних конфліктів. Ця система допоможе ефективно запобігати кризові стани в галузі міжетнічних відносин з небезпечними наслідками.

Ключові слова: етнічна толерантність, міжетнічна взаємодія, етнічні взаємини, етнічна ідентичність.

Н.М. Семенив. Теоретико-методологические аспекты этнической толерантности в контексте межэтнического взаимодействия. В статье рассмотрено влияние этнической толерантности на формирование и развитие межэтнических отношений, исследования этнической толерантности в практике изучения межэтнических отношений.

Установлено, что объектом исследования многих зарубежных и отечественных ученых является этническая толерантность, её влияние на формирование, становление и развитие межэтнических отношений, психологическое содержание и основные функции. Автором сделан вывод, что современное общество нуждается в дополнительных социально-психологических исследований, чтобы осуществить комплексное изучение факторов формирования этнической толерантности, её влияние на межэтнические отношения, которые остаются неисследованными в этой области психологии, оставляя большие возможности для учёных-психологов.

В статье рассмотрены особенности формирования этнической толерантности. Автором указано, что структура этнической толерантности отражает психологические аспекты межэтнического взаимодействия личности, связанные с различными видами социальных отношений в обществе. Внимание уделено характеристике этнической толерантности и практическим её исследованиям в области научных знаний социальной психологии.

Автор приходит к выводу, что существует необходимость разработки системы раннего прогнозирования конфликтных ситуаций и модели возникновения и распространения этнических конфликтов. Эта система поможет эффективно предотвращать кризисные состояния в области межэтнических отношений с опасными последствиями.

Ключевые слова: этническая толерантность, межэтническое взаимодействие, этнические отношения, этническая идентичность.

Постановка проблеми. На початку ХХІ століття проблема толерантності набула особливої актуальності у зв'язку з процесом глобалізації, що зіштовхує релігійні, національні і

етнічні ідентичності різних культур і народів. Однією з основних цінностей громадянського суспільства є цінність толерантності. Проблема толерантності сьогодні – одна з центральних проблем як глобального, так і національного порядку.

Вивчення і теоретичне осмислення етнонаціональної сфери України потребує всебічного підходу до неї, з'ясування усіх притаманних їй рис і властивостей, специфічних особливостей. Зрозуміло, що з точки зору суспільної безпеки найпильніша увага має бути звернена на характер взаємин насамперед між національними меншинами і титульною нацією, а також між самими меншинами.

Сучасне суспільство живе в епоху глобалізації і еру високих інформаційних технологій, які відкривають величезні можливості для розвитку як усієї світової спільноти в цілому, так і окремих груп населення, зокрема. Негативні наслідки розвитку сучасного суспільства можуть ускладнити вирішення низки актуальних проблем: наростання соціальної і культурної дистанції, нерівномірність і нестабільність економічного розвитку, диспропорційна складу етнічних груп, маргіналізація і культурна уніфікація.

Аналіз останніх досліджень. Толерантність стає все більш яскравим фрагментом картини міжетнічної взаємодії в сучасному світовому суспільстві мультиетнічної різноманітності в культурному, етнічному, релігійному і політичному планах. Толерантність розцінюється як необхідний ключ для існування сучасного суспільства і демократичної конкуренції в ньому. Різні дослідники і вчені ставили акценти своїх досліджень на важливості толерантності в громадянських суспільствах різних типів (Aaron J. Abbarno, 2011; Ahmad Tarmizi, Sarjit Singh Gill, Razaleigh, & Puvaneswaran Kunasekaran, 2013; Clark, 2008; Furedi, 2012; Gibson & Gouws, 2001; Inglehart, 1997; Jackman, 1977; Peffley, Knigge, & Hurwitz, 2001; Walzer, 1997).

Значна частина досліджень толерантності спрямовувалася на вивчення цього аспекту в середовищі іммігрантів, особливостей їх взаємодії з корінними етнічними групами (Cote & Erickson, 2009; Crepaz & Damron, 2008; Weldon, 2006) або в ситуації релігійної диференціації. (Ahmad Tarmizi, 2013; Eisenstein, 2006; Jha, 2012). Вихідною методологією для дослідження етнічної толерантності особистості у вітчизняній науковій думці є культурно-історична концепція вивчення психічних явищ Л. Виготського, А. Леонтьєва та О.Лур'є та історико-еволюційний підхід до вивчення особистості, що розробляється А. Асмоловим.

Результати аналізу основних теоретичних уявлень та експериментальних даних щодо проблеми толерантності загалом та етнічної толерантності зокрема висвітлено у наукових працях: толерантність як загально людська і загально суспільна цінність (Р. А. Арцишевський, Г. О. Балл, В. О. Лекторський, В. Франкл, Е. Фром та ін.); толерантність як стійка особистісна риса і властивість, особистісний смисл та ціннісні орієнтації, індикатор її психологічної, зокрема комунікативної і політичної культури (О. Г. Асмолов, В. О. Васютинський, А. І. Гусев, З. С. Карпенко, Г. С. Кожухар, О. М. Корніяка, П. В. Лушин, М. В. Савчин, Г. Олпорт, А. Маслоу, В.В. Москаленко, І. Д. Пасічник, В. В. Рибалка, Т. Д. Щербан, І. В. Жадан та ін.), етнічна толерантність у контексті етнічної ідентичності і етнічної свідомості особистості та протидії ксенофобії (О. В. Бичко, Л. В. Засекіна, О. А. Донченко, Д. О. Леонт'єв, О. О. Леонт'єв, Н. М. Лебедева, О. М. Лозова, Г. У. Солдатова, В. С. Хомик, М. А. Шугай).

Мета статті – визначити вплив етнічної толерантності на розвиток міжетнічних взаємин, форми її вивчення в наукових етнопсихологічних розробках, проаналізувати зв'язок толерантності з формування етнічних стосунків на різних рівнях існування суспільства та ступінь розробленості даної тематики у сучасних психологічних дослідженнях міжетнічних взаємин.

Виклад основного матеріалу. Феномен толерантності на сучасному етапі розвитку суспільства став предметом широкого кола наукових досліджень і придбав міждисциплінарний і міжкультурний характер. У науковій літературі толерантність розглядається, перш за все, як повага і визнання рівності, відмова від домінування і насильства, визнання багатомірності і різноманіття людської культури, норм, вірувань і відмова від зведення цього різноманіття до однаковості або до переваги якоїсь однієї точки зору. Таким чином, толерантність можна розглядати в якості однієї з важливих складових психологічної культури особистості.

На думку етнопсихолога Г.У.Солдатової, «етнічна нетерпимість – реально значуща форма прояву кризових трансформацій етнічної ідентичності. Основою етнічної нетерпимості є підвищена чутливість до осіб інших національностей. Вона може виражатися в широкому діапазоні – від легкого дискомфорту і роздратування, що не реалізуються в поведінці, до різних форм відхилення поведінки і навіть вибухів обурення і ненависті». В даному випадку взаємозв'язок етнічної самосвідомості або етнічної ідентичності та толерантності «негативним полюсом»

якої є нетерпимість, бачиться Г.У. Солдатовою суб'єктивно-опосередкованою.

Етнополітологічний підхід до даної проблеми сформулював А. Г. Асмолов. Осмислюючи загальну спрямованість трансформацій сучасного суспільства, він прийшов до висновку, що «толерантність і радикальні зміни виявилися багато в чому несумісними: перша заснована на визнанні та неутручанні; другі – на запереченні статус-кво і затвердженні нового й іншого».

Л. Г. Почебут пропонує розглянути п'ять рівнів етнічної толерантності: високий позитивний, середній позитивний, нормальний, середній негативний, високий негативний. Нормальна етнічна толерантність визначається в межах етнічної ідентичності, тобто повного прийняття представників іншої національності. Етнічна толерантність детермінується освітою, інакше кажучи, особи, які отримали гуманітарну освіту, проявляють вищий рівень етнічної толерантності, порівняно, наприклад, з представниками військових професій. Останнім, на думку вченої, притаманний негативний рівень етнічної толерантності.

Результати теоретичного аналізу наукової літератури з проблеми толерантності загалом та етнічної толерантності, зокрема, у різних галузях психології свідчать про те, що стрижневим у цьому понятті є особистісний аспект. Адже у психології особистості толерантність описується через мотиваційну й аксіологічну сферу особистості, її самоактуалізацію і саморозвиток; у соціальній психології через особливості міжособистісної взаємодії; у педагогічній і віковій психології – через розвиток особистості; в етнічній психології через особистість як представника певної етнічної групи і національно-культурного простору.

До основних понять, через які визначається етнічна толерантність у психологічній літературі, належать чинник безконфліктної, ефективної взаємодії, складова особистісної толерантності, особистісна і соціальна цінність, прояв етнічної ідентичності особистості на рівні норми.

Етнічна толерантність в сучасній етнопсихології розглядається як складне установче утворення особистості. Вирази етнічної толерантності виявляються в терпимості до чужого способу життя, чужих звичаїв, традицій, звичаїв, до інших почуттів, думок і ідей. Етнічна толерантність особистості проявляється в різних критичних ситуаціях міжособистісної взаємодії. Особливо це проявляється у проблемі міжособистісного вибору, коли вироблені в іншому соціально-культурному способі життя етнічні стереотипи і рішення не спрацьовують, а нові норми або сте-

реотипи знаходяться в процесі свого формування. У даному випадку етнічна толерантність особистості виявляється і виникає в проблемно-конфліктних ситуаціях взаємодії з представниками інших етнічних груп. Етнічна толерантність особистості не може вивчатися ізольовано від процесів етнічної ідентифікації, так як всі етнопсихологічні феномени є відображеннями одного цілісного явища – етнічної варіативності особистості.

Етноси сьогодні у багатьох ситуаціях вимушено перебувають в умовах чужих «культурних полів». Тому етнічна ідентифікація носить індивідуалістичний характер, ставить їх в положення етнічних маргіналів. «Пробудження» етнічності – це трансформація та адаптація до трендів глобалізації. Етнічність, витіснена з легітимного поля громадянського суспільства, опинившись в ролі маргінала, проявила себе у вигляді конфлікту цивілізацій, відмінностей, зіткнення соціальних сприйняття, «текстів» національних культур. Її авангард – маргінали, чия індивідуалістична свідомість здатна протистояти натиску індивідуалістичного століття.

Факт поліетнізації суспільств, викликаний процесами глобальної інтеграції, виникненням різного роду зв'язків, імміграційних рухів, сприяв формуванню консолідованої етнічності. Сам факт присутності в іншому етнічному середовищі мобілізує етнічну самосвідомість індивідів, які втрачають природні етно-визначальні ознаки – батьківщину, культурне середовище, а в перспективі і рідну мову. Нестабільність статусу, невизначеність перспектив, нестерпне для людської психіки (по соціальній природі) положення «чужого» стають каталізатором мобілізації етнічної ідентичності у вигляді індивідуалізації етнічної самосвідомості.

У своєму природному середовищі носій етнічної ідентичності – колективіст, але в прикордонній ситуації спостерігається персоналізація його самосвідомості. Етнічний маргінал – це індивідуаліст з вираженою потребою в «своєму» колективі. Занадто тісне зіткнення різних культурних та етнічних середовищ, виявлення в цій ситуації особистих «відмінностей» від інших етнічних груп, що ставлять під сумнів індивіда, призводять до посилення напруженості соціальних відносин. У поліетнічному суспільстві будь-який конфлікт може прийняти загрозливі форми. Зокрема, на міжетнічні відносини проєктуються культурно-ідеологічні, політичні і соціальні суперечності.

Толерантність як особливість свідомості або особистісна риса не притаманна людині на початку її існування і може не

з'явитися, якщо вона не належним чином вихована чи сформована. Навпаки, людині швидше органічно притаманна протилежна тенденція – настороженість, яка легко переходить у ворожість, агресію стосовно тих, хто від неї відрізняється, на неї не схожий. У кожної людини є несвідомий механізм, який фіксує відношення «свій-чужий». Підсвідомо інший індивід сприймається як такий, що представляє загрозу.

Етнічна толерантність особистості виявляється і виникає в проблемно-конфліктних ситуаціях взаємодії з представниками інших етнічних груп. Якби поняття «інше», «чуже» або «інше» не були відображенням дійсності, то і проблеми толерантності не існувало б.

Терпимість по відношенню до людей, що належать до іншого етносу, передбачає, що ми усвідомлюємо існування подібностей і тотожностей, які приховуються під відмінностями людей, наприклад, усвідомлюємо належність етнічних груп до людства в цілому. Етнічна толерантність визнає наявність іншого способу життя і етнокультурних цінностей. Вона заснована на паритеті сторін, тобто зміст етнічної толерантності полягає у ставленні до «іншого» як до рівнозначного індивіда. Таким чином, етнічна толерантність виключає патерналізм, коли одна з етнічних спільнот бажає бути «покровителем» іншої.

Етнічна толерантність є активною ознакою особистості, тобто їй не притаманне інертне, індиферентне ставлення до подій або примиренство і поблажливість до насильства, несправедливості, навпаки, для неї характерні постійна готовність і прагнення до міжетнічного діалогу. Критерієм толерантного прийняття світоглядних відмінностей виступає спрямованість на морально-етичні принципи і норми людського існування, які в змозі забезпечити мирні взаємини етнічних спільнот і окремих їх представників. Етнічна толерантність виражається в прагненні досягти взаємної поваги, розуміння й узгодження різнорідних інтересів і точок зору ненасильницькими способами, без застосування тиску, переважно методами роз'яснення і переконання.

Розуміння – необхідна складова етнокультурної компетентності та етнічної толерантності. При цьому розуміння з позицій етнічної толерантності – це спонтанний процес осягнення етнічної специфіки, в той час як в контексті етнокультурної компетентності розуміння – це результат пізнання.

Виховання етнічної толерантності нерозривно пов'язане з формуванням етнокультурної компетентності. Етнічна толерантність і етнокультурна компетентність є двоєдина сукуп-

ність. З одного боку, етнокультурна компетентність, заснована на знаннях про етнічні культури та досвід в галузі міжетнічних відносин і націлена на взаємне розуміння, передбачає толерантність між етнічними спільнотами. З іншого боку, етнічна толерантність, заснована на визнанні та прийнятті етнокультурного розмаїття, дає можливість зрозуміти інші народи, а також розширити рамки етнічного досвіду і знань.

Висновки. Отже, етнічна толерантність – це засіб боротьби з упередженнями та стереотипами, запобігання конфліктам, формування коаліцій між різними етнокультурними спільнотами. Важливість етнічної толерантності підсилюється тією обставиною, що в більшості ситуацій протистоять не етноси самі по собі, а представники цих етносів. До того ж в добу глобалізації, коли кордони між державами стають умовними, зростає значення міжетнічної взаємодії. Діалог представників різних етносів просто необхідний, а толерантність суспільства в просторі громадянського буття – це перш за все запорука стабільності й успіху проведених в суспільстві реформ.

Подальші напрямки досліджень передбачають вивчення, систематизацію та аналіз соціопсихологічних причин, умов перебігу, особливостей і психологічних наслідків міжнаціональних конфліктів, що мали місце в Україні та світі впродовж останніх століть. Створена на основі фактичного матеріалу цілісна модель міжетнічного конфлікту, яка описує формування, розвитку та загострення міжетнічного конфлікту дасть можливість в подальших дослідженнях стати фактичним матеріалом при формуванні теоретичних основ психологічних засобів попередження та врегулювання міжетнічних конфліктів.

Список використаних джерел

1. Бетти Э. Толерантность – дорога к миру [Текст] / Риэрдон Э. Бетти. – М. : Бонфи, 2001. – 304 с.
2. Иванова Н. Л. Идентичность и толерантность: соотношение этнических и профессиональных стереотипов [Текст] / Н. Л. Иванова // Вопросы психологии. – 2004. – № 6. – С. 54–63.
3. Коростелина К. В. Социальная идентичность и конфликт / К. В. Коростелина. – Симферополь, 2003. – 359 с.
4. Солдатова Г. У. Психология межэтнической напряженности / Г. У. Солдатова. – М. : Смысл, 1998. – 389 с.
5. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология / Т. Г. Стефаненко. – М. : Институт психологии РАН, 1999. – 320 с.

6. Toft M. The Geography of Ethnic Violence: Identity, Interests, and the Indivisibility of Territory / M. Toft. – Princeton University Press, 2005. – 256 p.
7. Hazan C. Romantic love conceptualized as an attachment process / C. Hazan, P. Shaver // Journal of Personality and Social Psychology. – 1987. – Vol. 52. – P. 511.
8. Sjef Ederveen, Paul Dekker, Albert Horst. Destination Europe. Immigration and Integration in the European Union / Ederveen Sjef, Dekker Paul, Horst Albert. – Amsterdam, 2000. – 270 p.
9. William T. Johnsen. Pandora's box reopened: ethnic conflict in Europe and its implications / Johnsen William T. // Strategic Studies. – December, 1999. – 250 p.
10. Tajfel H. Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology / H. Tajfel. – Cambridge University Press. – 384 p.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Betti, Je. Tolerantnost' – doroga k miru [Tekst] / Rijerdon Je. Betti. – М. : Bonfi, 2001. – 304 s.
2. Ivanova, N. L. Identichnost' i tolerantnost': sootnoshenie jetnicheskikh i professional'nyh stereotipov [Tekst] / N. L. Ivanova // Voprosy psihologii. – 2004. – № 6. – S. 54–63.
3. Korostelina K. V. Social'naja identichnost' i konflikt / K. V. Korostelina. – Simferopol', 2003. – 359 s.
4. Soldatova G. U. Psihologija mezhjetnicheskoy naprjazhennosti / G. U. Soldatova. – М. : Smysl, 1998. – 389 s.
5. Stefanenko T. G. Jetnopsihologija / T. G. Stefanenko. – М. : Institut psihologii RAN, 1999. – 320 s.
6. Toft M. The Geography of Ethnic Violence: Identity, Interests, and the Indivisibility of Territory / M. Toft. – Princeton University Press, 2005. – 256 p.
7. Hazan C. Romantic love conceptualized as an attachment process / C. Hazan, P. Shaver // Journal of Personality and Social Psychology. – 1987. – Vol. 52. – P. 511.
8. Sjef Ederveen, Paul Dekker, Albert Horst. Destination Europe. Immigration and Integration in the European Union / Ederveen Sjef, Dekker Paul, Horst Albert. – Amsterdam, 2000. – 270 p.
9. William T. Johnsen. Pandora's box reopened: ethnic conflict in Europe and its implications / Johnsen William T. // Strategic Studies. – December, 1999. – 250 p.
10. Tajfel H. Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology / H. Tajfel. – Cambridge University Press. – 384 p.

N.M. Semeniv. Theoretical and methodological aspects of ethnic tolerance in the context of interethnic interaction. The article is devoted to the concept of modern methods of researching ethnic tolerance on the formation and development of inter-ethnic communication, their application in practice of the study of inter-ethnic relations.

According to the article the object of study of foreign and domestic scientists are psychological mechanisms that underlie ethnic tolerance of influence on the formation and development of inter-ethnic communication. The author considers that modern society need additional social psychological research to study the unexplored ethnic tolerance that remain in this field of psychology, leaving tremendous opportunity for scientists searching creative discovery.

In the article it is considered the perspective and the actual directions of the study of ethnic tolerance. The author writes that the structure of ethnic tolerance reflects the psychological aspects of inter-ethnic identity associated with different types of social relations in society. Much attention is given to characteristic discontinuity between the theoretical description of ethnic tolerance and their practical solutions applied in the study of ethnic relations as a field of scientific knowledge.

Further the author established that inter-ethnic communication in Ukrainian society has potentially dangerous elements of relationships between different ethnic communities. The author comes to the conclusion that there is a need in the development of system of early prediction conflicts situations and a model of the emergence and spread of conflicts. This system will effectively prevent the crisis state of interethnic relations with dangerous consequences.

Key words: ethnic relations, ethnic tension, ethnic tolerance.

Received July 09, 2016

Revised August 20, 2016

Accepted September 12, 2016